

بست. در عین حال، با توجه به تغییر و تحولات و پیشرفت‌های علمی و مطالعات صورت گرفته و نیازهای فرد و جامعه، عمر مفید کتاب‌های حوزه علوم تجربی محدود است و باید هر چند سال یکبار بازنگری و اصلاح شود.

تغییر کتاب درسی

تغییر کتاب‌های درسی، با توجه به میزان و اهمیت آن، از تغییر جزئی تا تغییر کلی و بازتألیف را شامل می‌شود. **تغییر جزئی:** اگر تغییر کتاب در حدی باشد که ساختار اصلی کتاب (فصل‌بندی) و مفاهیم اساسی آن تغییر نکند و این تغییر در همان قالب و زیر ۲۰ درصد باشد، تغییر جزئی صورت گرفته است. برای مثال، اصلاح لغزش‌های چاپی یا ویرایشی، اصلاح آمار و ارقام و علائم، تغییر یا تعویض برخی تصویرها، ویرایش مجدد علمی یا ادبی، حذف یا اضافه کردن چند تمرین یا پرسش، و حذف، تکمیل یا اصلاح بعضی عبارات یا بندها شامل تغییر جزئی می‌شود.

تغییر کلی: اگر میزان تغییرات چنان باشد که مفاهیم اصلی کتاب، در نگارش، صفحه‌بندی و ترتیب و توالی فصل‌ها، بیشتر از ۲۰ درصد و کمتر از ۵۰ درصد تغییر کنند، تغییر کلی صورت گرفته است. برای مثال بازنویسی چند فصل یا درس با حفظ مفاهیم اصلی، حذف یا جابه‌جایی برخی فصل‌ها یا درس‌ها، اضافه یا کم کردن یک یا دو فصل یا درس، تغییر دادن تمرین‌ها، پرسش‌ها و تصویرها، تغییر کلی قلمداد می‌شود. **بازتألیف:** اگر تغییرات به حدی باشد که بیش از نیمی از کتاب را، با حفظ برنامه درسی جاری، دربرگیرد بازتألیف صورت گرفته است.

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، به‌عنوان قلب آموزش و پرورش، در نظام تعلیم و تربیت کشور جایگاه برجسته‌ای دارد. یکی از مأموریت‌های اصلی این سازمان، برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی است.

کتاب درسی در حال حاضر به‌عنوان اصلی‌ترین جزء «بسته تربیت و یادگیری»، براساس برنامه درسی معین و با حجمی مشخص، برای تربیت، آموزش و یادگیری دانش‌آموزان، فرصت‌های تربیت و یادگیری را فراهم می‌کند. ماهیت کتاب درسی به‌گونه‌ای است که از طرف مخاطبان اصلی آن یعنی دانش‌آموزان، و کاربران آن یعنی معلمان، متولیان و علاقه‌مندان این حوزه از ابعاد گوناگون با حساسیت بسیار بالا رصد و پایش می‌شود. به همین دلیل، هر گونه تغییر در هر کتاب درسی، تبعات و بازتاب‌های خاص خود را خواهد داشت. از این روست که باید در تغییرات و اصلاحات کتاب‌های درسی نهایت حساسیت و دقت را به‌کار

تغییر کتاب‌های درسی

احمد احمدی

چرایی تغییر و اصلاح کتاب درسی

اعمال هرگونه اصلاح و تغییر در هر کتاب درسی معین، باید مبتنی بر مستندات و مبانی علمی دقیق باشد. بر این اساس هرگونه بازنگری و تغییر کتاب‌های درسی به یکی از این دلایل موجه تلقی می‌شود:

۱. اصلاح جزئی برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری و رشته تحصیلی و ضرورت انعکاس آن در کتاب درسی؛
۲. ضرورت انطباق محتوای کتاب با اسناد تحول بنیادین و برنامه درسی ملی؛
۳. بهبود کتاب با کاربست یافته‌های پژوهش‌های جدید مرتبط با برنامه درسی یا کتاب درسی، و نیز اعمال نظرهای دانش‌آموزان و معلمان و نیز انعکاس نتایج ارزشیابی پیشرفت تحصیلی و سنجش دانش‌آموزان در کتاب؛
۴. اعمال نتایج یافته‌های پژوهش‌ها و ارزشیابی‌های استان‌ها، دبیرخانه‌های راهبری کشوری و انجمن‌های علمی در خصوص برنامه‌ها و کتاب‌های درسی، از جمله تحلیل محتوای کتاب‌های درسی؛
۵. ضرورت توجه به نظرهای رسیده از نهادهای سیاست‌گذار، همچون شورای عالی انقلاب فرهنگی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی؛
۶. اعمال دیدگاه‌ها و نظرهای شورای برنامه‌ریزی گروه درسی، معلمان، دانش‌آموزان، کارشناسان، استادان و متخصصان مرتبط؛
۷. بازخورد دادن نتایج بررسی‌ها و مطالعات تطبیقی ملی و فراملی در کتاب درسی؛
۸. لزوم بهره‌مند شدن مخاطبان کتاب از نتایج جلسات نقد و بررسی کتاب در سازمان، با مشارکت صاحب‌نظران مرتبط؛
۹. بررسی و اعمال پیشنهادهای دریافتی از نهادها، مؤسسات و اشخاص صاحب‌نظر مرتبط با برنامه‌ها و کتاب‌های درسی، مانند استادان دانشگاه؛
۱۰. اعمال یافته‌های پایش برنامه درسی (کتاب درسی) در سطح اجرا.

گام دوم: اعمال تغییرات و اعتبارسنجی توسط دبیران و سرگروه‌های استانی؛

گام سوم: ویراستاری علمی و ادبی؛

گام چهارم: صدور کارت خبر، یعنی برگه مشخصات کتاب برای ارسال به مراحل فنی و سرانجام چاپ؛

گام پنجم: آماده‌سازی و تولید نسخه پیش‌چاپ؛

گام ششم: واپایش (کنترل) نسخه نهایی کتاب و صدور دستور چاپ.

تغییر کتاب‌های درسی فیزیک در چند سال گذشته

کتاب‌های درسی فیزیک متوسطه، که شامل کتاب‌های فیزیک ۱، فیزیک ۲ و فیزیک ۳ در رشته‌های ریاضی فیزیک و علوم تجربی است، در سال‌های اخیر فقط مشمول اصلاحات جزئی شده‌اند (به جز فیزیک ۱ که براساس بازخوردهای اجرای سراسری کتاب در سال ۱۳۹۶، کاهش حجم جدی پیدا کرد). این اصلاحات همواره به گونه‌ای بوده است که بتواند کتاب را از لحاظ علمی و آموزشی به‌روز نگه دارد. از مهم‌ترین افزودنی‌ها به کتاب‌های فیزیک، قراردادن رمزینه‌های سریع‌پاسخ بوده است که در ابتدای هر فصل قرار گرفته و دانش‌آموزان عزیز و دبیران محترم فیزیک می‌توانند با مراجعه به آن‌ها محتوای چندرسانه‌ای تهیه‌شده در آن‌ها را ببینند و از آن‌ها استفاده کنند.

در پایان خاطر نشان می‌کنیم «تغییر جزئی کتاب درسی» یکی از بهترین انواع تغییرات کتاب‌های درسی است. کتاب درسی موجودی زنده تلقی می‌شود که به نظرهای مخاطبانش و همچنین به تغییرات علمی-آموزشی، آمار و ارقام و ... واکنش نشان می‌دهد، تعادل آموزشی معلم و دانش‌آموز را به هم نمی‌ریزد، نیاز به آموزش‌های ضمن خدمت ندارد و سرانجام برنامه‌های سازمان‌ها و مؤسسات آموزشی فعال و وابسته را تحت تأثیر خود قرار نمی‌دهد.

بخشی از این متن از محتوای «شیوه‌نامه تغییر کتاب‌های درسی» سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، نگاشت دوم، دبیرخانه شورای هماهنگی علمی سال ۱۴۰۱ گرفته شده است.

فرایند تغییر و اصلاح کتاب درسی

گام اول: بررسی نوع تغییرات لازم و اعمال آن‌ها؛